

Kasper Lippert-Rasmussen

Erik Rasmussen, Niels Bohr og værdirelativismen: svar til Ougaard

Morten Ougaard mener, det er en væsentlig mangel ved min bog, *Erik Rasmussen*, at den ignorerer Rasmussens syn på Bohrs komplementaritetsbegreb og dets relevans for politologi. Som svar herpå argumenterer jeg for, at Ougaards tre eksempler på en sådan relevans – spørgsmålene om mikro-makroanalyse, kausal determination versus fri vilje og den videnskabelige værdirelativisme – ikke godtgør dettes relevans.

Trods en generelt positiv vurdering af min bog *Erik Rasmussen* (Lippert-Rasmussen 2014) giver Morten Ougaard i en artikel i dette nummer af *Politica* udtryk for, at det er en væsentlig mangel ved bogen, ”at den går så let hen over Erik Rasmussens arbejde med Niels Bohrs filosofi” (Ougaard, 2015: 580). Manglen skyldes, dels at Erik Rasmussen selv anså den del af sit arbejde for vigtigt (Ougaard, 2015: 581), dels at Bohrs komplementaritetsteori i Rasmussens optik ”rummer videnskabsteoretiske argumenter af stor relevans, ikke mindst med hensyn til værdirelativismen” (Ougaard, 2015: 580). I nærværende artikel forholder jeg mig i sektion 2 til Ougaards første begrundelse og derefter i sektion 3 til Ougaards anden begrundelse. Min hovedpåstand er, at Ougaard ikke godtgør, at fraværet af en diskussion af Rasmussens arbejde med Bohrs komplementaritetsteori er en mangel.

Erik Rasmussen og dansk statskundskab

Bøgerne i Statskundskabens Klassikere – den serie min bog udkom i – er forholdsvist korte (maks. ca. 130 små sider), hvoraf en tredjedel udgøres af tekststykker forfattet af den relevante klassiker. På de godt 80 sider jeg har til rådighed, beskriver jeg Rasmussens tanker omkring videnskabelig værdirelativisme; om intersubjektiv overførbarhed; hans Eastonske politik- og politologidefinitioner; Rasmussens ligeledes Easton-inspirerede forståelse af det politiske system; og endelig hans analyse af lighedsidealet. Rasmussens arbejde med Bohrs filosofi behandles stort set ikke. Udgør det en væsentlig mangel?

Svaret afhænger af, hvilken standard man holder bogen op imod. Hvis man holder den op imod en standard, som siger, at bogen bør behandle de emner, som man finder interessante i Rasmussens arbejde, og man finder Rasmussens udforskning af Bohrs filosofi og dennes relevans for politologien interessant, så

er svaret bekræftende. Det samme gælder, hvis den relevante standard er, hvad Rasmussen selv fandt interessant ved sit videnskabelige virke.

Min primære standard har imidlertid været at dække de dele af Rasmussens arbejde, som har haft en væsentlig indflydelse på dansk statskundskab. I forhold til den standard er det ikke en mangel, at Rasmussens arbejde med Bohr ikke behandles i bogen. Den del af hans virke har haft markant mindre indflydelse på dansk statskundskab end fx Rasmussens tanker omkring videnskabelighed eller omkring den Eastonske politik model, som de kom til udtryk i hans mest læste bog, *Komparativ Politik*, der ikke behandler Bohrs komplementaritetsbegreb.

Til det kan man spørge: 1) Hvad mit grundlag er for denne vurdering, og 2) er en virkningshistorisk standard rimelig?

Til det første spørgsmål medgiver jeg, at min virkningshistoriske vurdering primært bygger på et personligt, svært ekspliciterbart indtryk. Google Scholar indikerer dog, at det ikke er helt misvisende. En søgning på "Erik Rasmussen Complementarity and Political Science" giver seks hits. Til sammenligning giver en tilsvarende søgning på "Erik Rasmussen Komparativ Politik" 84 hits. Hertil kommer, at sidstnævnte bog tidligere var del af pensum på mange statskundskabsstudier. Noget Rasmussens *Complementarity and Political Science* aldrig har været.

Tilbage står derfor spørgsmålet, om det er rimeligt at anvende en virkningshistorisk standard for udvælgelsen af de dele af en forskers arbejde, som dækkes i en bog i en serie af typen Statskundskabens Klassikere? Man kunne her svare "nej" med den begrundelse, at man derved ignorerer dele af en forskers arbejde, der rummer væsentlige faglige indsigter, som eftertiden ikke har, men burde have, taget alvorligt. Det er det, som Ougaard hævder, når han i sin artikel skriver, at komplementaritetsbegrebet kan kaste lys over "forholdet mellem struktur og handling og mellem mikro- og makroanalyse, samt ikke mindst forholdet mellem normative og kognitive udsagn" (Ougaard, 2015: 580). Hvis det er tilfældet, så burde min bog have viet et kapitel til Erik Rasmussens arbejde med komplementaritetsbegrebet. Men er det tilfældet?

Ougaard om relevansen af (Rasmussens tanker om) komplementaritet

Ougaard giver tre eksempler på relevansen af Bohrs komplementaritetsbegreb for statskundskab: 1) spørgsmålet om mikro-makroanalyse; 2) forholdet mellem determination og viljens frihed; og 3) spørgsmålet om den videnskabelige værdirelativisme (Ougaard, 2015: 586-587). I lighed med Ougaard lægger jeg i følgende gennemgang hovedvægten på sidste eksempel.

Jf. Ougaards Rasmussen læsning så gælder følgende: To beskrivelser er komplementære, hvis og kun hvis: ”i) der er to og kun to beskrivelser, ii) der er gensidigt udelukkende, og iii) tilsammen er udtømmende” (Ougaard, 2015: 600). Med denne definition skulle det være forholdsvis lige til at afgøre, om ovennævnte tre eksempler involverer komplementære beskrivelser.

Lad os starte med forholdet mellem mikro- og makroanalyse. Det første, som slår læseren her, er, at den definition på komplementaritet Ougaard angiver med Rasmussen knytter sig til *beskrivelser*, mens Ougaard med Rasmussen selv taler om *analyser og teorier*. Analyser og teorier involverer ofte beskrivelser, men de involverer mere end det, fx forklaringer og hypoteser, og de kan derfor ikke umiddelbart falde ind under den definition, Ougaard fremstiller.

Det næste, som slår læseren, er, at Ougaard ikke anvender den definition på komplementaritet, han fremsætter, og systematisk godtgør, hvordan i)-iii) er opfyldt i forbindelse med forholdet mellem mikro- og makroanalyser.

Endelig, og mest alvorligt, er de forhold, han anfører til støtte for sin påstand om den relevante komplementaritet, irrelevante i forhold til opfyldelsen af hver af de tre betingelser. Fx indebærer det forhold, at ”[m]akroteorier må nøjes med at udtale sig om sandsynligheder på mikroplanet” (Ougaard, 2015: 585-586) intet omkring, hvorvidt i)-iii) er opfyldt.¹

Tilsvarende besynderligheder gør sig gældende i forhold til Ougaards andet (og tredje) eksempel. Fx angår komplementaritet – gummibegrebsagtigt – nu forholdet mellem *begreber*, *in casu* kausalitet og viljens frihed, ikke *beskrivelser* (Ougaard, 2015: 586). Begreber anvendes i beskrivelser, men udgør ikke selv beskrivelser, endsiige udtømmende beskrivelser (jf. iii) ovenfor) og det er derfor uklart, hvordan Ougaards definition skal anvendes i forhold til Ougaards andet eksempel.

Ougaard hævder endvidere i forbindelse med sit andet eksempel, at en forklaring af en politisk handling alene ”som et resultat af personens eget valg” og en forklaring af samme handling alene ”som et resultat af de omstændigheder personen befandt sig i” udgør ”gensidigt udelukkende beskrivelser” (Ougaard, 2015: 12). Helt bortset fra at forklaringer ikke er beskrivelser, så er det uigenemskueligt, hvorfor de relevante ”beskrivelser” er gensidigt udelukkende. Antag fx at en persons mentale tilstande til T2 er kausalt bestemt blandt andet af personens omgivelser til T1. Vi kan da enten forklare personens handling til T3 ved at henvise til personens mentale tilstande til T2 eller ved at henvise til personens omgivelser til T1. Hvilken forklaring, vi giver, vil være bestemt af, hvad vi er interesserede i. Men de to forklaringer er helt forenelige.²

Hvad angår spørgsmålet om videnskabelig værdirelativisme, er Ougaards argumentation mere fyldig, men ikke mere overbevisende. Ougaard fremfører to

modpåstande i den sammenhæng: 1) en der angår kløftdoktrinen, og 2) en som angår subjekt-objekt-problematikken. Den første påstand er uden forbindelse til Bohrs komplementaritetsbegreb, mens den anden har en sådan forbindelse, men derimod ingen relevans for den videnskabelige værdirelativisme.³

Hvad angår kløftdoktrinen, hævder Ougaard med (den sene) Rasmussen, dels at alle (ikke-trivielle) domme er såvel beskrivende som vurderende, dels at ”vi mangler at se bare ét overbevisende eksempel på en politisk ... værdidom, der kan afledes alene af nogle rent empiriske domme, og at bevisets stilling derfor fortsat er til Rasmussens fordel” (Ougaard, 2015: 588).⁴ Til det har jeg to bemærkninger. For det første sår Ougaards første påstand tvivl om Ougaards anden påstand. Hvis alle ikke-trivielle domme er såvel beskrivende som vurderende, hvordan kan der så være en logisk kløft mellem ikke-trivielle ”er”- og ”bør”-domme?

For det andet er eksempler af den type, Ougaard efterlyser, velkendte. Her er et (modelleret over et tilsvarende formuleret af logikeren Arthur Prior for over 50 år siden): ”Alle New Zealændere drikker te. Derfor: Enten drikker alle New Zealændere te eller demokrati er den eneste retfærdige styreform.” Det argument er logisk gyldigt, idet den vurderende konklusion aldrig kan være falsk, hvis den beskrivende præmis er sand. Pointen med dette på andre måder ikke så attraktive argument er, som Hans Fink (1968) påpegede i en kritik af Erik Rasmussens appel til kløftdoktrinen, at det er en misforståelse – et dogme – at tro, at den er en del af logikken.

Det bringer os til subjekt-objekt-problematikken. Efter en længere beskrivelse af subjekt-objekt-problematikken i fysikken hævder Ougaard med Rasmussen, at der er en parallel mellem vekselvirkningen i fysikken mellem forsøgsopstilling og det observerede objekt og vekselvirkningen i politologien mellem ”vort teoretiske begrebsapparat” og samfundsvidenskabens genstand (Ougaard, 2015: 594). En sådan vekselvirkning, hvis natur ikke bestemmes nærmere, indgår ikke i Ougaards definition af komplementaritet ovenfor, og denne er da også endegyldigt forladt på dette sted i Ougaards artikel. Det til trods for at formålet i relevante dele heraf er at vise, at komplementaritetsbegrebet kaster lys over den videnskabelige værdirelativisme. I stedet hævder Ougaard ganske abrupt:

Det er denne centrale pointe vedrørende subjekt-objekt-problematikken og sprogets og begrebsapparatets betydning i enhver forskningsproces, der er resultatet af Rasmussens dialog med det ”dybe lag” i Bohrs filosofi. Inddrager man så også det komplementære forhold mellem normative og kognitive aspekter af så godt som alle interessante og ikke-trivielle udsagn i politologien,

ja så er konklusionen, at værdirelativismen i Rasmussens udlægning står både tydeligere og stærkere efter mødet med Bohrs filosofi (Ougaard, 2015: 595).

Hvordan er det lige, at det, som står foran ”ja så” i ovenstående, indebærer værdirelativismen i en tydeligere og stærkere form? Det er svært at følge Ougaard her. For det første definerer Ougaard ikke værdirelativismen. For det andet fremsætter han ikke noget eksplicit argument, hvor Rasmussens påstand om subjekt-objekt-problematikken indgår som præmis. Endelig siger han intet om, hvilke dele af min rekonstruktion af Rasmussens argument for værdirelativisme (Lippert-Rasmussen, 2014: 23-24) er fejlagtige, taget for sig selv og som rekonstruktioner.

Ikke bare mangler Ougaard at give, til forskel fra at gestikulere i retning af, et argument. Det er som udgangspunkt svært at se, hvordan værdirelativismen *kan* bero på overvejelser omkring subjekt-objekt-forholdet. Det skyldes, at værdirelativismen hævder, at der eksisterer en erkendelsesteoretisk asymmetri mellem vurderende og beskrivende domme. Mens førstnævnte, jf. Rasmussen, kun kan begrundes i relation til andre domme, så kan beskrivende domme begrundes i relation til andet end andre domme, nemlig iagttagelser (Lippert-Rasmussen, 2014: 20, 22). Men hvis subjekt-objekt-problematikken, som Ougaard (2015: 590-594) synes at mene, afspejler en helt generel erkendelsesteoretisk problematik – ”almindelige vilkår for menneskelig erkendelse” (Ougaard, 2015: 591) – der beror på, at vores erkendelse er formuleret sprogligt og gennem anvendelse af et bestemt begrebsapparat, så gælder denne såvel for beskrivende som for vurderende domme. Dermed kan subjekt-objekt-problematikken ikke etablere nogen *asymmetri* mellem de to typer dommes begrundelsesmæssige status. Men at der eksisterer en sådan asymmetri er kardinalpunktet i værdirelativismen.

Konklusion

I *Erik Rasmussen* har jeg primært søgt at skildre de dele af hans arbejde, der har haft en virkning på statskundskaben. Dette virkningshistoriske relevanskriterium burde have været fraveget, hvis Rasmussens arbejde med komplementaritetsbegrebet rummede væsentlige indsigter om centrale politologiske spørgsmål som fx forholdet mellem vurderinger og beskrivelser. Ougaards artikel giver ikke noget belæg for, at en sådan fravigelse er rimelig. Min bog er langt fra perfekt, men jeg synes ikke, den har den mangel, som Ougaard ser ved den.

Noter

1. Observationen er besynderlig isoleret betragtet. Hvad er det for (empirisk orienterede) mikroteorier, der ikke må nøjes med at udtale sig om sandsynligheder på mikroplanet?
2. Jeg ser her bort fra kompatibilisme, hvad angår fri vilje og kausal determination, se (Lippert-Rasmussen, 1999).
3. Ougaard fremfører også nogle ikke-Bohr-relaterede overvejelser omkring konsubjektivitet og videnskabelighed, som jeg af pladshensyn må ignorere. Som jeg ser det, afspejler de ingen substantiel uenighed med, hvad jeg skriver om emnet.
4. Andre steder taler Ougaard om kognitive versus normative domme (fx Ougaard, 2015: 588, 595), som om denne sondring er den samme som sondringen mellem beskrivende og vurderende domme (se Lippert-Rasmussen, 2014: 17-19).

Litteratur

Fink, Hans (1968). Beskrivelse og vurdering. *Politica* 1 (1): 4-12.

Lippert-Rasmussen, Kasper (1999) *Viljens frihed og moralsk ansvar*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

Lippert-Rasmussen, Kasper (2014) *Erik Rasmussen*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Ougaard, Morten (2015). Erik Rasmussen, Niels Bohr og værdirelativismen – i anledning af Kasper Lippert-Rasmussens bog om Erik Rasmussen. *Politica* 47 (4): 579-596.